POEZIE ŞI PRACTICI MAGICE ÎN *COLECŢIA DE FOLCLOR MEDICAL „VASILE S. CÂRDEI”*

ELENA PASCANIUC

Dichtung und magische Praktiken in der Heilsprüche-Sammlung „Vasile S. Cârdei”

(*Zusammenfassung*)[*]

Wegen seiner strukturellen und kompositionellen Vielfalt werden die Heil- und Zaubersprüche vom rumänischen Forscher Ovidiu Bârlea als „die anarchischste Gattung des gesammten folklorischen Repertoires” betrachtet. Von anderen Fachleuten (Folkloristen, Ethnologen, Linguisten) werden sie aus verschiedenen oder sogar entgegengesetzten Perspektiven immer wieder gedeutet. Im Laufe der Zeit haben mehrere Forscher (Ștefania Cristescu, Ovidiu Bârlea, Ovidiu Papadima) die Meinung geäussert, dass die kritischen Punkte in der Erforschung dieser folklorischen Gattung die schwierige Problematik der sogenannten folklorischen Geographie, des geographischen Raumes, der Verbreitung des Heilspruches sowie seine thematische und stilistische, von ethnofolklorischen Arealen abhängende Differentierung waren.

Der Heil- und Zauberspruch wurde aus ethnologischer oder literarisch-ästhetischer Perspektive interpretiert und innerhalb eines Paradigmas – „Text vs. Kontext” oder „mündliches vs. manuelles Ritual” – analysiert. Er wurde auch aus sprachwissenschaftlicher Perspektive behandelt, aber die Fachleute suchen immer noch „ein perfektes Muster der Gliederung der vielfältigen rumänischen Heilsprüche” und versuchen, der nationalen Gattungstypologie eine endgültige Form zu geben.

Die grosse Anzahl der Heil- und Zaubersprüche gegen den „bösen Blick” aus der Sammlung des Arztes Vasile Cârdei beweist, dass die traditionelle Spiritualität in der Bukowina auch in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts noch lebendig war und dass verschiedene Aspekte des Alltags des modernen Menschen (bzw. die seelische und körperliche Gesundheit) unter dem Zeichen der traditionellen Praktiken standen. Mehr noch: Der Glaube an die Magie und die magischen Rituale in der geistigen Landschaft des rumänischen Dorfes sind noch nicht ganz untergegangen, d. h. auch nicht am Anfang des dritten Milleniums. Es gibt psychisch bedingte

[*] Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

Analele Bucovinei, **XXIV**, *1* (48), p. – , Rădăuţi – Bucureşti, 2017

BDD-A32763 © 2017 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:04:55 UTC)

Krankheiten, wie der „böse Blick", die durch empirische therapeutische Heilmittel und magische Geisterbeschwörungen heute noch behandelt werden.

Schlüsselwörter und-ausdrücke: Bukowina, Vasile S. Cârdei, Folklore, Heil- und Zaubersprüche, der böse Blick, Dichtung, magische Praktiken.

Într-o istorie recentă a literaturii din Bucovina, medicul bucovinean Vasile S. Cârdei (1921–2012)[1] are, prin cărţile sale[2], un loc binemeritat între memorialiştii şi culegătorii de folclor din Ţara de Sus.

Parcursul profesional al doctorului Vasile S. Cârdei a fost bulversat, la un moment dat, de opţiunile sale politice, pentru care a avut de îndurat nu numai ani de condamnare, dar şi refuzul recunoaşterii dreptului de a practica medicina. A fost împiedicat să susţină examenul de licenţă după absolvirea Facultăţii de Medicină din Iaşi, în 1948. De aceea, mai mulţi ani a funcţionat în diverse sate din Bucovina doar ca tehnician sanitar sau asistent medical. Relua însă, în acest fel, contactul cu lumea rurală din care, însetat de cunoaştere, plecase la studii. O lume care ţinea încă la valorile ei tradiţionale, la obiceiurile şi practicile empirice de vindecare, însoţite de invocaţii magice şi de asocierea unor reprezentări ale divinităţilor protectoare.

Pasionat de descoperirea practicilor tradiţionale de prevenire şi vindecare a bolilor, de credinţele străvechi în leacurile magice, vehiculate de tămăduitoarele/ descântătoarele din comunităţile tradiţionale –, cărora, ca reprezentant al medicinii ştiinţifice, le făcea „concurenţă"–, Vasile S. Cârdei a adunat, timp de două decenii (1960–1980), documente etnoiatrice din satele de pe Valea Sucevei. A alcătuit o colecţie de folclor medical[3] ce numără peste 900 de fişe cu texte populare, cuprinse în 26 de mape. Preocuparea medicilor pentru etnoiatrie a fost o caracteristică a secolului al XX-lea, cu rezultate remarcabile în unele cazuri, care au dublat eforturile botaniştilor şi ale etnologilor în cercetarea medicinii populare, „urmărind, deopotrivă, valoarea profilactică, terapeutică şi psihologică a acesteia"[4]. Dar

[1] Vasile I. Schipor, *Vasile S. Cârdei (1921–2012)*, în „Analele Bucovinei", Rădăuţi–Bucureşti, anul XX, nr. 1 (40), [ianuarie–iunie] 2013, p. 333–341.

[2] Vasile S. Cârdei, *Visuri şi temniţe. Memorii*, Câmpulung Moldovenesc, [Fundaţia Culturală] Biblioteca „Mioriţa", 2006, 218 p.; George Muntean, Vasile Cârdei, *Bilca – o aşezare pe Valea Sucevei. Privire istorică*, Suceava, Centrul Judeţean al Creaţiei Populare, 1971, 240 p.

[3] Colecţia-manuscris de folclor medical a doctorului Vasile S. Cârdei a fost donată Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei în anul 2005. A fost semnalată de Elena Pascaniuc, în articolul „*De plămădit inimile" – o culegere inedită de folclor medical din Bucovina*, publicat în „Analele Bucovinei", Rădăuţi–Bucureşti, anul XIV, nr. 2 (29), [iulie–decembrie] 2007, p. 619–629. Din această colecţie, s-au publicat: Vasile S. Cârdei, *Folclor medical. Descântece de deochi* (I), în „Analele Bucovinei", Rădăuţi–Bucureşti, anul XXIII, nr. 1 (46), [ianuarie–iunie] 2016, p. 165–196; Vasile S. Cârdei, *Descântece „de spariet"* (II), *Ibidem*, anul XXIII, nr. 2 (47), [iulie–decembrie] 2016, p. 529–553.

[4] Ilie Moise, *Practici tradiţionale de prevenire, combatere şi vindecare a bolilor*, în volumul coord. de acad. Sabina Ispas, *Patrimoniul cultural imaterial din România. Repertoriu* I, Bucureşti, CIMEC – Institutul de Memorie Culturală, 2009, p. 90.

BDD-A32763 © 2017 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:04:55 UTC)

interesul medicului Vasile Cârdei pentru acest domeniu al spiritualităţii populare credem că a fost trezit şi întreţinut mai ales de admiraţia faţă de opera etnografului şi folcloristului Simion Florea Marian[5].

În urma culegerii textelor populare, medicul Vasile S. Cârdei se gândea și la realizarea unui dicţionar de medicină populară[6].

Există prea puţine date în această colecţie referitoare la contextul performativ în care descântecele au fost culese de medicul Vasile S. Cârdei. Din câteva afirmaţii strecurate în alte scrieri ale sale, culegătorul pare că a fost interesat în special de suportul verbal al practicilor magico-simbolice, pe acestea din urmă notându-le în cazul a mai puţin de jumătate dintre descântecele de deochi și „de spariet”, la care vom face trimitere în paginile ce urmează. Vasile S. Cârdei aduna texte populare pe care le considera „expresii ale unei mari fantezii, asociind produse ale mediului ambiant cu felurite fantasme” care „au sfârşit prin a se constitui în fragmente lirice, câteodată de impresionantă frumuseţe”[7].

În general, faptul că descântecele apar în culegerile existente în formă versificată şi dovedesc calităţi fono-prozodice i-a determinat pe specialişti să le încadreze genului liric, punând în evidenţă şi interferenţele dintre magic şi liric. Analiza limbajului afectiv, a imaginilor subiective care se regăsesc în textele magice, a condus la alăturarea acestei „categorii de tranziţie” cântecului liric, datorită dispoziţiei afective a emiţătorului. Pentru folcloristul Gheorghe Vrabie, care asocia „poezia medicală” cu cele mai vechi creaţii lirice ale umanităţii, descântecul are o structură poetică în care prevalează alegoriile şi simbolurile mitice, abundă construcţiile sintactice elementare şi repetiţiile. Etnologul afirmă că, „prin conţinut şi structură poetică, poezia medicală poate fi privită ca fiind cea mai veche, având o existenţă multimilenară. Va fi apărut, poate, odată cu poezia muncilor agrare şi a bocetelor”[8].

În practica medicinii populare, „descântătoarea bătrână” utiliza forţa magică a descântecelor doar pentru bolile considerate că provin de la anumite făpturi mitice: de la Sânta Maria, de la Sântele zile grele, de la Ale sfinte, de la oameni care au intrat în contact cu sacrul impur[9]. Aceştia din urmă pot fi recunoscuţi după anumite „marcaje sacre”, cum sunt cei născuţi cu căiţă (tichie), oamenii cu ochii verzi sau albaştri, copiii „întorşi de la ţâţă,” oamenii cu strabism,

[5] Una dintre cele 26 de mape ale colecţiei medicului Cârdei conţine texte extrase din volumul lui Simeon Florea Marian, *Descântece poporane române* (1886).

[6] Mapa *Dicţionar de medicină populară* conţine 188 de fişe, cea de *Medicină populară*, 196 de fişe cu termeni ordonaţi alfabetic.

[7] George Muntean, Vasile Cârdei, *op. cit.*, p. 63.

[8] Gh. Vrabie, *Din estetica poeziei populare române. Analize stilistice şi literare*, Bucureşti, Editura Albatros, p. 121.

[9] Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, [Bucureşti], Editura Academiei Române, 1987, p. 165.

BDD-A32763 © 2017 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:04:55 UTC)

cu ochi răi[10] etc. În mentalul popular, ei sunt cei care pot împiedica, la un moment dat, desfăşurarea armonioasă a destinului individului, destin care, în credinţa populară precreştină, este trasat de Soartă, menit de Urse. De aceea, reputatul etnolog Romulus Vulcănescu încadrează descântecul de deochi în categoria descântecelor de ursită, care „antrenează nenumărate rituri de apărare, rituri de vindecare, rituri de luptă împotriva Nenorocului şi provocare a Norocului", acoliţii divini ai sorţii, alături de Zânele bune şi cele rele, „în sarcina cărora cade anecdotica vieţii individuale"[11].

Actualizat în împrejurări critice, în situaţii-limită, descântecul de deochi este performat în general de femei[12], care se bucurau în mediul tradiţional de o consideraţie deosebită[13]. Patronul descântatului, al descântătoarelor este un reprezentant fast al sacrului: Maica Domnului, Sfinţii arhangheli Mihail şi Gavril.

Naşterea este primul prag pe care omul îl trece în această lume. Comunitatea tradiţională – prin oamenii ei specializaţi: moaşa, descântătoarea, preotul – ajuta tânăra mamă şi familia să pregătească şi să primească venirea pe lume a copilului sub bune auspicii, printr-un set de norme în care sunt accentuate interdicţiile, motivate magic.

În ansamblul cultural tradiţional al naşterii, cele mai multe practici rituale au ca obiect să pună femeia şi copilul la adăpost de puterile malefice, să le asigure

[10] „Ştiţi cine are ochi răi? Care-s întorşi de la supt […]; „Sau persoanele încrucişate, îs persoanele care se uită cu un ochi la făină şi cu unul la slănină, adică n-au privirea fixă". Cf. Iulia Brânză, *Credinţe şi practici magice în Bucovina* (I), în „Analele Bucovinei", anul XVI, nr. 1, 2009, p. 154.

[11] Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 166.

[12] În anul 1908, I. A. Candrea şi Ovid Densusianu au publicat în volumul *Din popor. Cum grăieşte şi simte ţăranul român* o credinţă referitoare la descântecul de deochi: „Cică în vremea de mult, românul ştia când are să moară şi de aceea nu mai muncea deloc. Numai iacă Mihail şi Gavril, ce s-au gândit ei: «Ce-i de făcut? că n-au ce mânca, dacă nu muncesc câte doi-trei ani!» De aceea, ei s-au vorbit amândoi şi au găsit o femeie văduvă pe atunci în lume şi s-au dus la văduva aceea, şi au învăţat pe văduvă un descântec, ca să muncească omul până o muri, şi cu sticla de doctorii să descânte la cap. Şi-a fost să moară un român în ziua aceea, şi oamenii din sat îl păzeau să moară, în zori, cum îi legea din bătrâni, că acela scapă de păcate, şi numai iacă femeia aceea văduvă s-a dus la românul acela cu o sticlă cu apă şi a zis oamenilor:

– Oameni buni! daţi-mi drumul să intru eu în casă şi voi ieşiţi toţi afară.

Şi a descântat văduva aceea cu apă, de deochi: «Pasăre cudalbă zburară,/ Trei picături de sânge picară/ Şi leac să se scoale românul în picioare/ Şi să ceară de mâncare». Şi când au intrat oamenii pe urmă în casă, românul ce se chinuia de moarte a cerut de mâncare şi de atunci a rămas obiceiul ca să se descânte şi omul să muncească până o muri". Cf. Ion-Aurel Candrea, *Lumea basmelor. Studii şi culegeri de folclor românesc*, ediţie îngrijită de Antoaneta Olteanu, cuvânt-înainte de Alexandru Dobre, Bucureşti, Editura Paideia, [2001], p. 238.

[13] Valeriu Bălteanu nota: „A fost absolut surprinzător pentru noi să constatăm că, în conştiinţa comunităţii săteşti, termenul descântătoare denumea şi o anumită profesie. Astfel, într-o lucrare aflată în manuscris la Muzeul de Istorie din Galaţi, am găsit menţionată, pe lângă alte profesii, şi pe cea de descântătoare, autorul monografiei indicând şi numele a două persoane ce erau cotate cu statutul de descântătoare". Cf. Valeriu Bălteanu, *Dicţionar de magie populară românească*, Bucureşti, Editura Paideia, 2003, p. 97.

BDD-A32763 © 2017 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:04:55 UTC)

sănătatea, starea de bine. Diferitele rituri de apărare, cum sunt cele împotriva deochiului, a contagiunilor, a bolilor, a demonilor de tot felul, sunt valabile simultan pentru mamă şi copil. Moaşa tradiţională stă, de regulă, sub marca senectuţii, uneori şi a rudeniei (moaşa de neam). Ea cumulează „funcţii care-i conturează complexitatea rolului în gestionarea actului naşterii, se impune şi ca agent ritual, implicat în efectuarea unui complex de acte rituale care prevalează derularea procesului natal, substituind totodată şi agentul specializat, descântătoarea, cu rol de mediere în influenţarea benefică a naşterii şi, ulterior, dacă e cazul, în neutralizarea malignităţii perturbatoare”[14].

În satul străvechi, într-o atmosferă tainică, venirea copilului pe lume era intermediată de moaşă, care, „sub zodia unor magice incantaţii”, oficia ritualul pregătirii mesei ursitoarelor, apoi al primei scăldători, prilej cu care făcea şi primele „sorociri”: „Scăldătoare, scăldătoare,/ Fie fata ca o floare,/ Ca zâna ruptă din soare,/ Mândră şi strălucitoare,/ Întrebată de feciori/ Pe la hore-n sărbători,/ Harnică ca o albină/ Şi vestită gospodină./ […] / Să ştie mândru a cânta,/ A povesti şi-a descânta”[15].

În descântecele adunate de medicul bucovinean din satele de pe Valea Sucevei, o analiză a limbajelor poetic, gestual și obiectual, permite descifrarea relațiilor complexe dintre componenta poetică și cea practico-rituală, derulată după un scenariu consacrat și cu un instrumentar adecvat. Pentru practica descântatului, sunt menționate: apa sfințită (agheasma), plante magice (busuiocul, usturoiul), animale (câinele, mâța, pasărea), obiecte uzuale (cărbunele, cuțitul, mătura părăsită, fusul), valorizarea hainelor vechi, care au dobândit conotații magice.

Descântecele se fac cu mijloace curate, oale, ulcele noi, apa neîncepută, cu plante și obiecte magice, manipulate de descântătoare prin gesturi cărora le suprapunea „latura «vorbită» a actului magic”[16], în virtutea specializării ei, cu scopul de a lupta împotriva spiritelor bolii, a răului ipostaziat în diferite feluri.

Tehnicile magice semnalate în colecția medicului Vasile S. Cârdei sunt: descrierea practicii magice, numărătoarea magică („Mă duc la fântână/ Şi nu vorbesc cu nimeni./ Aduc apă neîncepută/ Şi nu vorbesc cu nimeni./ Stîng nouă cărbuni:/ 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1 şi fac nouă./ Spăl pe cel deochiat,/ Rămâne puţină

[14] Sabina Ispas, Nicoleta Coatu (coord.), *Etnologie românească. Folcloristică şi etnomuzicologie*, III. *Naşterea şi copilăria*, Partea 1. *Fenomenologia natalităţii*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011, p. 103–104.

[15] Cules de Petru Ţaranu, în anul 1954, de la Ioana Apalaghiei (n. 1892), vindecătoare empirică şi moaşă din satul Liniște, comuna Șaru Dornei. Publicat în vol. Petru Ţaranu, *Memoria Dornelor – folclor*, vol. I, Chişinău, F.E.P. Tipografia Centrală, 1995, p. 15. În acest context, utilizarea verbului „a descânta” marchează pierderea semnificaţiilor magice ale termenului. „Fenomenul de desacralizare are ca urmare trecerea acestui verb din sfera magicului în cea a actelor de vorbire (mai ales), fenomen asemănător celui petrecut în cazul verbului a vrăji”. Cf. Valeriu Bălteanu, *op. cit.*, p. 94.

[16] Antoaneta Olteanu, *Metamorfozele sacrului*. *Dicţionar de mitologie populară*, [Bucureşti], Editura Paideia, 1998, p. 85.

BDD-A32763 © 2017 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:04:55 UTC)

apă/ Şi-o arunc pe câne afară", inf. Aga Catrina, Putna), utilizarea formulelor enumerative, nararea acțiunii, a ritualului magic, invocarea forțelor benefice lecuirii: a sfinților, a lui Dumnezeu. Strategia comunicării directe, prin utilizarea formelor de imperativ și vocativ, se bazează pe forța magică a poruncii: ,,Borză-mborzată,/ Borză-nfocată,/ Borză cu dinţii rânjiți,/ Cu ochii boldiţi!/ Nu te duce la N./ Du-te la marea cea mare".

Structurile lirice – în care rolul principal îl au exprimarea directă a dorinţei şi conştientizarea de către descântătoare a propriei capacităţi de a emite un mesaj cu forţă magică – coexistă cu construcţii narative („La răchita răsărită,/ Iese o fată-mbrobodită,/ [C-]un ochi de strop,/ Cu unul de foc./ Acel de strop/ Stinge pe acel de foc,/ Stinge aruncătura,/ Stinge făcătura,/ Stinge ochii cei răi/ De pe N.", Vicov de Jos), în care persoana întâi cedează locul/rolul principal prezenţelor imaginare, şi cu tipare dramatice, care menţin raportul cu ritul manual. Sincretismul între muzicalitatea versurilor, tonalitatea incantației (imperativă, tainică, șoptită) și textul animat de prezența personajelor imaginare (unele personaje imaginare, care denumesc agenți malefici, sunt create prin derivarea termenilor feminini de la masculin), fac din descântec un text hibrid compoziţional, deoarece emiţătorul foloseşte orice strategii discursive are la dispoziţie, pentru îndeplinirea finalităţii terapeutice: ,,Pasăre albă,/ Codalbă,/ Pică aci,/ Pică colea,/ Pică-n vârf de petricea./ Pasărea dacă pică,/ Piatra se despică,/ Despică ochii strigoiului,/ Despică ochii moroiului,/ Despică ochii râmnitorului,/ Despică ochii deochitorului,/ Despică ochii leului,/ Pe ai strigoaicei,/ Pe ai moroaicei,/ Pe ai râmnitorului,/ Pe ai deochitorului,/ Pe ai leoaicei,/ Pe a râmnitoarei./ Şi a rămas/ Curat, luminat,/ Ca din cer picat,/ Cum Dumnezeu l-a lăsat" (Putna).

În tiparul incantatoriu al descântecelor de deochi din *Colecţia de folclor medical „Vasile S. Cârdei"*, dominant este rolul antitetic al apei şi al focului, în corelaţie cu alte simboluri folclorice: elementul vegetal şi cel mineral, prezenţa feminină, alte lichide cu funcţie rituală (vinul, pelinul).

Magia apei neîncepute şi a cărbunilor stinşi este întărită şi de prezenţa altor instrumente de magie: creanga de busuioc, aţa sau cârpa roşie, cuţitul, mătura părăsită: „O femeie bătrână ia nouă cărbuni, îi pune într-o sticlă cu apă neîncepută şi, cu un băţ de mătură şi aţă roşie, descântă copilul. Cu apa, se spală copilul dimineaţa şi seara"; „Restul de apă se toarnă pe mătură, în care se înfige un ac sau se toarnă pe un câine. Dacă câinele se scutură de apă repede, atunci bolnavul se va însănătoşi repede" (Grăniceşti). Mătura, ,,simbol al universului casnic stăpânit de elementul feminin, dar şi al Genezei şi Ordinii"[17], este prezentă, ca element magic protector, în tot cursul obiceiurilor de după naştere. În absenţa mamei, mătura îl apăra pe copil de duhurile rele, ea fiind socotită „stăpâna şi curăţitoarea casei". Şi

[17] Narcisa Ştiucă, *În pragul lumii albe*, Bucureşti, Centrul Naţional de Conservare şi Valorificare a Tradiţiei şi Creaţiei Populare, 2001, p. 175.

BDD-A32763 © 2017 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:04:55 UTC)

gestul măturatului are implicaţii magice şi augurale[18]. Alte elemente apotropaice, folosite cu scopul neutralizării acţiunii nefaste a deochiului, sunt hainele vechi (bucăţi din cămaşa ciobănească sau din cămaşa unui părinte), culoarea roşie a aţei ori a cârpelor, „singurele capabile să capteze toate efectele negative ale deochiului”[19].

Din instrumentarul magic nu lipsesc niciodată obiectele de fier – cele de care se sperie Muma Pădurii –, cele mai la îndemână fiind acul și cuțitul. Sunt prezente şi furca ori fusul: „pe vârful cuţitului se iau nouă cărbuni şi se dau îndărăt în cana cu apă”; „restul de apă se toarnă pe mătură, în care se înfige un ac sau se toarnă pe un câine. Dacă câinele se scutură de apă repede, atunci bolnavul se va însănătoşi repede” (Grăniceşti); „aduci apă de la fântână într-o cană şi-n ea pui un fus, un cuţit, o crenguţă de mătură, te apropii de foc şi pui cărbuni, numărând în sens invers de la zece la unu, faci semnul crucii şi cu apa aceasta apoi se spală copilul, îi dai să bea şi ce rămâne se toarnă pe câine” (Burla).

În medicina magică a românilor de pretutindeni, „apa neîncepută”, deşi „este o apă obişnuită”, are rolul fundamental de restabilire a echilibrului. Dar, „ca să fie cu leac, trebuie să fie consacrată, adică să împlinească diverse condiţii, ce variază, uneori, după regiuni şi, câteodată, de la o descântătoare la alta”[20]. Efectul purificator al apei neîncepute este păstrat de descântătoare cu condiţia respectării unor interdicţii rituale: „se merge la feritură şi pe drum nu se vorbeşte cu nimeni şi nici nu se uită îndărăt” (Vicov de Sus); „ai scos din fântână o cofă cu apă fără să te uiţi cât ai în ea, iei dintr-însa o căniţă cu apă, fără a vedea câtă apă iei” (Horodnic). Ea este obligatorie şi a fost semnalată de informatori în majoritatea „tehnicilor”, a practicilor magice efectuate în cazul deochiului sau în descântecele „de spariet” înregistrate de Vasile S. Cârdei.

Această tăcere rituală, „corolar al tainei şi al limbajului secret, este o putere în sine şi conferă putere şi celui ce trebuie să păstreze secretul”[21]. Tăcerea este o condiţie rituală şi în alte rituri de trecere, familiale (premaritale, pentru împlinirea descântecelor de dragoste, în jocurile de priveghi) sau calendaristice (masca de turcă); este întâlnită şi în basme.

În schimb, rostul lecuitor al descântecelor terapeutice este potenţat de numărul rostirilor: trei sau nouă, pentru că „cifrele preferate au la bază triada. În etnoiatrie, numărul 9, această triadă a triadelor, simbol al desăvârşirii unui proces tămăduitor, este cel mai adesea folosit”[22]: „Sî discântî di noaă ori, sî spală, iar cu

[18] Pentru mai multe informații privind „ritualurile magice cu valoare terapeutică în cadrul cărora mătura este considerată un instrument prețios în vederea obținerii rezultatului dorit”, vezi Antoaneta Olteanu, *op. cit.*, p. 193–194.

[19] *Ibidem*, p. 85.

[20] *Ibidem*, p. 19.

[21] Lucia Berdan, *Mitologia cuvintelor*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2003, p. 146–147.

[22] Silvia Ciubotaru, *Folclorul medical din Moldova. Tipologie şi corpus de texte*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2005, p. 87.

BDD-A32763 © 2017 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:04:55 UTC)

restul sî sî deie pi un par ori pi un câni" (inf. Calancea Saveta, 72 ani, Putna); „Se descântă de trei ori, cu o crenguţă de cetină rătăcită sau busuioc" (inf. Sfichi Minodora, Voitinel). Număr magic, regăsit în majoritatea categoriilor folclorului românesc, cu conotaţii particulare de la un context la altul, este întâlnit într-o varietate de combinaţii. Prin numărarea înapoi şi repetarea cifrei nouă, se creează efectul de multiplicare şi accentuare a semantismului acestuia. Semantismul numerologic este întărit de formula finală progresivă, de la sugestia conotativă a epitetelor „curat", „luminat", la compararea cu modelul arhetipal cristic: „Şi a rămas/ Curat, luminat,/ Ca din cer picat,/ Cum Dumnezeu l-a lăsat" (Putna); „Să lăsaţi pe N./ Curat, luminat,/ Cum Dumnezeu l-a lăsat/ Pe Domnul Christos,/ Că nu e bolnăvicios" (Putna).

Ca simboluri elementare, apa şi focul au roluri duale: însufleţesc şi fertilizează, purifică, dau viaţă sau, dimpotrivă, aneantizează, ucid. Principii antinomice, apa propiţiatoare şi focul distrugător se asociază în scopul vindecării, „se reunesc într-un mediu deopotrivă acvatic şi ignic: ochiul, organul cel mai deschis spre exterior, spre alteritate, emanaţiile oculare fiind intens încărcate cu energia personală. Precum apa şi focul, care manifestă forţă malefică sau benefică, ochiul este receptacul deschis spre bine şi rău"[23]. Conştiinţa tradiţională românească a alăturat aceste metafore cu funcţie ritualică, atribuindu-le cel mai adesea unor instanţe feminine, „conform apetenţei culturilor magice pentru dominanta feminină"[24]: „Su[b]-o răchită răsădită,/ Şade-o fată displetită,/ Cu un ochi de foc,/ Cu unul de apă./ O căzut cel de foc în cel de apă,/ S-o otolit, s-o potolit./ Aşa să se otolea de pe N./ Diochiturile, pocniturile, rănile, strigările, aruncăturile".

Prin întâlnirea violentă a elementelor opuse, de esenţă magică, se produce vindecarea, se restabileşte echilibrul. Corpul uman este „o intersecţie a forţelor cosmice", sănătatea lui este condiţionată de echilibrul acestor forţe. În context magic, stingerea focului este echivalentă cu alungarea deochiului. Tot aşa, în plan gestual, descântătoarea îl vindecă pe bolnav stingând cărbuni[25] în apa „neîncepută". Cel atins de deochi bea de trei ori din apă („Într-o cană de lut cu apă se sting trei cărbuni aprinşi şi apa se dă celui deochiat să o bea"), gest dublat, uneori, şi de îmbăierea simbolică în apa descântată. Alteori, e stropit sau uns cu lichidul magic pe frunte şi tâmple, dar întotdeauna apa rămasă se aruncă pe parii gardului ori pe un câine, sau „într-un loc neumblat".

[23] Ioana Repciuc, *Poetica descântecului românesc,* Craiova, Editura Aius Printed, 2014, p. 114–115.

[24] *Ibidem* p. 115.

[25] Iniţial, practica stingerii cărbunilor a fost folosită doar contra deochiului. În timp, a devenit „sinonimă cu operaţiunea de descântare pentru diverse afecţiuni; aceasta poate şi explică marea răspândire a expresiei şi în alte zone". Cf. Valeriu Bălteanu, *Dicţionar de magie populară românească*, Bucureşti, Editura Paideia, 2003, p. 250–251.

BDD-A32763 © 2017 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:04:55 UTC)

Caracterul ritual al apei este subliniat şi în momentul care încheie ritualul descântatului: „Bolnavul este îndemnat să bea apă din cană de trei ori, apoi femeia toarnă apa pe o mătură în care se găsea înfipt un ac şi ce rămâne se aruncă pe un câine. Dacă câinele se scutura repede, denota că bolnavul se va vindeca repede (inf. Andrişan Toader, Grăniceşti); „Se spune: «De-a fost om, de-a fost femeie,/ De-a fost băiat, de-a fost fată,/ Să-i treacă ochii printr-un vârf de par,/ Nu prin copilul meu». Se bea din cană, cu restul se spală peste tot, iar restul ce-a rămas de la spălat şi de la băut se toarnă într-un vârf de par” (Vicov de Sus). Aruncatul apei peste un animal „căpăta conotaţii suplimentare. [...] De această dată, era selectată valoarea de prognoză a actului ritual, prin care se controla dacă remediul a fost aplicat aşa cum se cuvine şi dacă bolnavul se va însănătoşi: dacă animalul se scutura de apa aruncată, era semn că bolnavul se va vindeca (transferul fusese încheiat cu succes)”[26].

În texte, mai apar şi alte lichide investite cu forţa sacrului, sugerând supramotivarea semantică a mediului acvatic, ele putând fi benefice sau malefice: „Zboară, pasăre, până la cer/ Cu trei pahare de-o oca în coadă./ Unul cu vin,/ Altul cu miere,/ Unul cu fiere./ Cine-o băut vin,/ S-o îmbatat!/ Cine-o mâncat miere,/ S-o saturat!/ Cine-o băut fiere,/ O crapat!/ Aşa să crape ochiul celui ce-o deochiat”.

Dintre plantele de leac folosite de descântătoare, ca instrumente indispensabile, sunt menţionate rămurelele de busuioc: „Într-o oală cu apă neîncepută, se sting nouă cărbuni şi cu o creangă de busuioc se stropeşte pe cel bolnav (Voitinel); „Se pune într-o petică un dup de lână şi un fir de busuioc, se aprinde şi se învârte în jurul capului celui speriat” (inf. Bodale Ilie, 88 de ani, din Vicov de Sus); „Se ia un vas cu jeratic aproape stins, un pahar cu apă neîncepută şi în mâna dreaptă un fir de busuioc, apoi se începe descântecul” (Suceviţa); „Vrăjitorul moaie busuioc într-o strachină cu apă, stropeşte faţa bolnavului, făcând semnul crucii şi recită descântecul, încheindu-l cu formula: «Leacul de la Dumnezeu/ Şi de la sfânta zi de azi», apoi se stropeşte din nouă părţi peste tot în casă, în grădină, în acareturi, după care se aruncă seara târziu în fântână, la stinsul luminilor” (Vicov de Sus). Eficacitatea busuiocului este potenţată şi de valenţele ritual-religioase cu care este încărcată planta.

Faptul că descântătoarea își alege cuvintele, își nuanțează fluxul verbal, cere ajutor divinității, elementelor naturii în complexitatea lor, dovedește că arta ei nu este la îndemâna oricui. Pentru a alunga și a speria boala, descântătoarele creează cuvinte ,,care par a sări din lăcașul lor firesc, derivându-se neașteptat, ajungând la forme bizare”.

Cuvântul magico-religios este o forță în sine, care își focalizează puterea pe un obiectiv precis delimitat. Puterea lui vine din credința că el este un principiu vital, nemuritor („Cutare [N…] să rămâie curat, luminat,/ Cum de Dumnezeu îi dat/ Şi de Maica Domnului lasat!/ Amin cât le-am zis eu din plin”, descântec din

[26] Antoaneta Olteanu, *op. cit.*, p. 21.

BDD-A32763 © 2017 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:04:55 UTC)

Bilca). „Transpus în starea magico-rituală în care poate pronunţa asemenea cuvinte implacabile, iniţiatorul (vrăjitor, şaman, descântător, prezicător) practic nu vorbeşte cu oamenii, *el rosteşte cuvinte care înfăptuiesc*. Este cuvântul care, o dată rostit, devine putere cu efect creator, alungă o boală, schimbă stările şi dimensiunile, readuce o energie pierdută, recreează o realitate deja instituită divin”[27].

În poezia riturilor de vindecare, raportarea omului la divin este esențială pentru redobândirea condiției de ființă sănătoasă, „reîncărcată energetic de forţe benefice”. Mai mult, Lucia Berdan obseva că „în aceeaşi specie arhaică, descântecul, întâlnim şi forţa «cuvântului religios»: Maica Domnului binecuvântează şi îl vindecă pe cel bolnav prin forţa Cuvântului Său rostit şi a actelor Sale”[28]. Descântecele următoare pot fi și ele un exemplu pentru observația cercetătoarei ieșene: „S-o sculat N./ Într-o joi di dimineaţă,/ Din culcuşul lui/ S-o dus pe-o carari,/ Pe-o carare cărăroasă/ Şi s-o întâlnit cu pocitura/ Şi cu diochitura:/ Pocitura l-o pocit,/ Diochitura l-o diochiat./ Şi nimeni n-o vede,/ Nimeni n-o crede/ Decât Maica Domnului/ De la poarta cerului./ – Ieşi, diochi, dintre ochi,/ Să ieşi ca vântul/ Şi să zbori ca gândul./ Să rămâie N. curat ca lacrima,/ De la Dumnezău lăsat” (Preoteşti); „Maica Domnului şi-a noastră,/ În palatul ei din Rai/ Iese acuma la fereastră./ Auzí când o chemai./ Uite, pruncul Ionică/ De-un duh rău e supărat./ Pune-i paznic pe un înger,/ Că e prunc nevinovat./ Maica Domnului şi-a noastră,/ În palatul ei din Rai,/ Râde acuma la fereastră./ Pruncul când i-l arătai,/ Dreapta-ntinse peste dânsul./ Ionică stă ca puiul/ Învălit de-a lui aripă./ Nu mai plânge noaptea-n somn,/ Duhuri rele fug de el./ Ionică creşte mare şi sănătos şi frumuşel/ Şi Maica Domnului cu el” (Arbore).

Rostit într-un cadru și timp sacru, cuvântul descântătorului devine putere, forţă, acţiune manifestată prin suflu: „Se suflă de trei ori deasupra cănii, se scuipă jos, cel bolnav se spală cu apa şi i se dă să bea din trei părţi ale cănii. Apoi se spune: trei, doi, nici unu. Restul de apă se toarnă afară, pe câine sau pe gard, rostindu-se: cum trece apa, aşa să treacă răul, cum se scutură cânele, aşa să se scuture răul” (inf. Zepciuc Veronica, 58 de ani, Grăniceşti); „După ce a descântat, suflă de trei ori în cruciş deasupra apei” (Vicov de Jos).

Descântecele „de spariet” din *Colecţia de folclor medical „Vasile S. Cârdei”* – performate în magia terapeutică pentru a vindeca o boală ce afectează mai ales copiii („răul copiilor”) şi femeile însărcinate –, pot fi încadrate la descântecele de „ceas rău cu spăriat” sau descântecele „de ceas rău”. Provocată de un „duh rău”, identificat adeseori cu Borza sau cu Samca, numită în Bucovina şi „spurcata”, boala, care se manifesta prin tremurat şi slăbiciune, era descrisă de Simion Florea Marian astfel: „Sub «ceas rău cu spariat» înţeleg românii din Bucovina acea boală care sfarmă pe copiii cei mici în piept şi-i face să tremure şi din cauza căreia copiii slăbesc aşa de tare, de gândeşti că acuşi-acuşi au să

[27] Lucia Berdan, *op. cit.*, p. 20.
[28] *Ibidem*, p. 21.

BDD-A32763 © 2017 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:04:55 UTC)

moară”[29]. Şi, în câteva descântece din culegerea realizată de Vasile S. Cârdei, manifestările bolii sunt descrise în registru dramatic: „Să găsesc pe N., să-l sperii,/ De piept să-l iau,/ Jos să-l dau,/ Spatele să-i sucesc,/ Pieptul să-i bolzăsc,/ Sângele să-i beau,/ Puterea să-i iau”. Singurul remediu al bolii, recunoscut în comunitatea tradiţională, era descântecul.

Făptură mitologică, reprezentată ca o ființă monstruoasă („Borză-mborzurată,/ Cu gura căscată,/ Cu barba cât cotu,/ Cu trupu cât şchiopu,/ Tu unde te duci?”), Borza a fost menționată, acum mai bine de un veac, de Simion Florea Marian ca o „creație” cu care mamele îi speriau pe copiii mici, „care fac prea multe nebunii și nu se culcă seara la timp”[30]. Scriind despre insecte şi credinţele referitoare la ele în spaţiul românesc, renumitul etnograf bucovinean nota, la capitolul *Borza*[31], credinţa că insecta respectivă era considerată un sol al morţii.

Pentru mentalitatea arhaică, caracteristicile acestei insecte: culoarea neagră, ritmul de viaţă nocturn („neiubind lumina zilei”), mirosul neplăcut pe care îl emană, au fost suficiente pentru a crea asocierea cu un mesager htonian.

Această credinţă, exprimată cu un plus de „savoare poematică”, este încă întâlnită în descântece adunate în anii ’70 –’80 ai secolului trecut: „Când pe dânsul l-a întâmpinat/ O borză îmborzată,/ Borză înfierbântată,/ Cu ochii boldiţi,/ Cu dinţii rânjiţi,/ Cu nasul cât cotul,/ Cu barba cât ştiopu./ [...] / Să vie să-l înfricoşeze,/ Să-l înspăimânteze,/ În rea boală să-l bage,/ Carnea să-i mânânce,/ Sângele să-i bea,/ Zi de moarte să-i pună” (inf. Sfichi Minodora, Voitinel); „Borză îmborzată,/ Borză înfocată,/ Cu ochii boldiţi,/ Cu dinţii rânjiţi,/ Cu ochii ca stecla,/ Cu dinţii ca grebla,/ Undi ti duci?/ Mă duc la N.,/ Sângele să-i beu,/ Carnea să-i mânânc**,/** Cias di moarti să-i las” (inf. Calancea Glicheria, 72 de ani, Vicov de Jos).

O astfel de „întâlnire”, cu făpturi cu înfăţişare teriomorfă, infernală, nu poate fi decât mediată magic, prin rostirea descântătoarei, deoarece ea este cea care

---

[29] S. Fl. Marian, *Naşterea la români. Studiu etnografic*, ediţie critică de Teofil Teaha, Ioan Şerb, Ioan Ilișiu, București, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, 1995, p. 242–243.

[30] Idem, *Insectele în limba, credinţele şi obiceiurile românilor. Studiu folkloristic*, București, Ediţiunea Academiei Române, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1903, p. 65.

[31] „Borza, numită altmintrelea în Bucovina încă şi gondă, gondră şi gândacul morţilor [...], e un gândac negru [...], cam trândav şi neiubind lumina zilei, iese de prin ascunzişurile sale mai cu seamă noaptea şi numai rar când şi ziua. Iar atunci, dacă o atingem cu vreun obiect oarecare sau o prindem cu mâna, sloboade un fel de suc, care are un miros foarte neplăcut, puturos.

În vechime, *Borza* era considerată ca un sol al morţii. Credinţa aceasta s-a păstrat în unele părţi ale Bucovinei până şi în ziua de astăzi. Aşa, românii din Siret, [...] cred şi acum că, unde se arată gândacul acesta, trebuie numaidecât să moară cineva din casă. Tot din cauza aceasta cred că i-au dat unii români numirea de «gândacul morţilor», iar alţii că sperie cu dânşii copiii cei mici, care fac prea multe nebunii şi nu se culcă seara la timp, zicându-le: «– Fugi de-acolo, că te-a mânca *Borza*!» sau: «– Culcă-te mai degrabă, că, de nu, vine *Borza* şi te-a mânca!» Însă cei ce o fac aceasta, nu fac bine, căci de mâncat nici pe un copil nu l-a mâncat borza, dar de speriat nu pe unul îl sperie, astfel că părinţii săi sunt constrânşi a alerga pe la babele ştiutoare şi a le pofti ca să vie şi să-i descânte de speriat. Şi... noroc că babele, care ştiu şi toaca-n cer, nu se lasă prea mult îmbiate şi poftite, ci, cum sunt chemate, îndată vin şi-i descântă”. *Ibidem,* p. 64–65.

BDD-A32763 © 2017 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:04:55 UTC)

cunoaşte şi modalităţile de alungare a răului şi pe cele de reţinere, aducere sau amplificare a binelui. Folosind tonuri retorice („Se începe cu glas moale şi se continuă cu voce din ce în ce mai tare"), repetiţii, formule şi expresii de mare amploare („Ho, borză poneagră,/ Ce-ai venit aşa înfocată?/ De-ai venit pe pădure,/ Pădurea ai dărâmat-o./ De-ai venit pe apă,/ Apa ai săcat-o./ Pe [N.] de cap l-ai îmbatat,/ Ochii i-ai împaienjenit!", inf. Macovei Aurelia, Gura Humorului), descântătoarea invocă „Borza îmborzată,/ Borza înfierbântată", „borza poneagră", pe fata pădurii sau „Adormoca pădurii", ori pur şi simplu sparietul („sparietule!"). Pentru început, cu scopul de a lua în stăpânire răul, apoi, să-l poată anihila, prin gesturi magice şi incantaţii specifice. Dar întâlnirea cu fiinţa monstruoasă provoacă un impact emoţional violent, accentuat de enumeraţia adjectivală ritmată şi rimată, care alunecă cu repeziciune în metaforă şi simbol. Efectul pare garantat: copilul va ţine minte ce are voie să facă sau să nu facă, pe principiul că „elementul ameninţător, promisiunea pedepsei sau a beneficiului sunt menite să impună (emoţional) cutuma, cu ajutorul spaimei provocate, forţând memoria să reţină şi să stimuleze insul să se conformeze"[32].

Scopul final al „exorcizării discursive" este restaurarea echilibrului afectat, normalizarea existenţei. Dispariţia bolii este asociată cu „destructurarea anumitor substanţe sub acţiunea soarelui: roua, praful sau cenuşa, duse de vânt, sau sunt alese materii solide foarte mărunte, menţionându-se în plus şi procesul de mărunţire a acestora, ca o hiperbolă a ideii de infim"[33]: „S-o stâns carbunii,/ Ş-o ramas ca un cir di mac,/ În patru dischicat./ Sî chieri cum chieri roua la soari/ Şî stochitu din carari./ Cuvintili di la mini/ Şî leacu de la Maica Domnului"; „Tu la N. să nu rămâi,/ Cât un fir de mac/ În vânt vânturat" (Vicov de Jos).

În descântecele din colecţia de folclor alcătuită de medicul Vasile S.Cârdei, se pot observa şi câteva metamorfoze ale manifestărilor magiei, până la forme contemporane. Nevoia de securitate a omului contemporan din mediul citadin activează aceleaşi forme de magie domestică, stinsul cărbunilor de deochi sau descântecele de boală, cu un instrumentar magic bine conturat şi cu încrederea în eficacitatea leacului, dar şi cu actualizări inerente. Dacă nu mai sunt cărbuni din vatră, se folosesc chibritele, iar oala de lut poate fi înlocuită cu paharul. Citǎm dintr-un *Descântec de deochi*: „Se ia un pahar cu apă, se aprind două chibrituri şi se lasă să ardă complet, după care se aruncă în paharul cu apă, făcându-se semnul crucii de cinci ori câte cinci. Dacă cel ce a deochiat este bărbat, chibritul stă vertical în pahar şi orizontal, dacă este femeie" (Câmpia Turzii).

Schimbarea decorului nu pare să afecteze eficacitatea practicilor magice.

[32] Marin Marian-Bălaşa, *Postnatalitatea – iatrogenie, pedologie, sacru*, în volumul Sabina Ispas, Nicoleta Coatu (coord.), *op. cit.*, p. 204.

[33] Ioana Repciuc, *op. cit.*, p. 283–284.

BDD-A32763 © 2017 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:04:55 UTC)